

ظرفیت‌سازی توسعه اجتماع محلی در راستای توسعه پایدار: همبودگی متغیرهای زمینه‌ای فقر و فضای جغرافیایی

عیسی پیری (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران، نویسنده مسئول)

isapiri@znu.ac.ir

مینا شیرمحمدی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران)

mina.shirmohammadi@znu.ac.ir

تاریخ تصویب: ۱۳۹۶/۰۲/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۱۵

صص ۱-۱۶

چکیده

هدف کلان و مهم تحقیق عبارت از مفهومی‌سازی کردن اولویت امر اجتماعی و ظرفیت‌سازی رشد اجتماعی در فرایند توسعه پایدار شهری است. تحقیق حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی و روش اجرای آن پیمایش میدانی است. متغیرهای وابسته تحقیق از طریق یک پرسشنامه بسته و در طیف لیکرت مورد سنجش آماری قرار گرفته است. جامعه آماری در این تحقیق شامل کلیه سرپرستان خانوار در دو محله ی شهر، کارمندان و اسلام آباد بوده است که جمعیت شهرک کارمندان ۱۳۳۳۸ نفر و جمعیت اسلام آباد ۳۵۸۲۰ نفر بوده است. این دو محله دارای زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی و محیطی متفاوتی هستند. آزمون T تک نمونه‌ای بر رابطه معنی‌داری بین توسعه پایدار و ظرفیت‌سازی توسعه اجتماع محلی تأکید می‌کند و همچنین در تحلیل عاملی برای فرضیه دوم محققان متوجه شدند که عامل اقتصادی با میانگین ۰/۷۰۰ و عامل نهادی با ۰/۴۳۶ بیشترین تأثیر را در بستر فضایی و مکانی ظرفیت‌سازی اجتماع محلی در دو محله گذاشته است. همچنین آزمون T این فرضیه نیز بر رابطه معنی‌داری بین متغیرهای عوامل هشتگانه موثر در زمینه ظرفیت‌سازی تأکید می‌کند. برنامه ریزی فضایی - مکانی خرد محلات شهری با توجه به زمینه‌های متنوع فرهنگی و اجتماعی - اقتصادی و بهبود مکانی محلات فقیر و تجمیع قطعات خرد برای بازآفرینی محلات به عنوان پیشنهادات مقاله مطرح هستند.

کلید واژه‌ها: اجتماع محلی، توسعه پایدار، زنجان، ظرفیت‌سازی، همبودگی.

۱. مقدمه

۱.۱. طرح مساله

با سیطره معرفت شناسی کانتی و عقلانیت ابزاری در علوم اجتماعی و جغرافیای انسانی، تفسیر فضا بر بنیان های مفهومی فیزیک جدید استوار شده است که عمدتاً مترادف با تجربه حسی و کالبدی و مکان استقرار سرمایه و بازتولید آن می باشد این معرفت-شناسی از لحاظ تحلیلی بر اصول هندسه اقلیدسی تأکید دارند. هندسه اقلیدسی به بحث درباره سازمان یابی اشیا در فضای فیزیکی می پردازد (پیری، ۱۳۹۰، ص. ۲۲). به عبارت دیگر خوانش هستی شناسانه و معرفت شناسی از فضا و توسعه سریع ناشی از صنعتی شدن در بستر اقتصاد پساکینزی^۱ در واقع ناشی از همین منطق هندسه اقلیدسی بوده است. با گذار از دوره های افسوس و تأسف افکار عمومی از خرابی های ناشی از دو جنگ بین الملل و نیز تسهیل ورود گسترده بخش خصوصی در اقتصاد، سرعت استخراج سود و منفعت اقتصادی از تمام پدیده های اجتماعی - اقتصادی و فضایی زمینه های اصلی تهدید محیط زیست و ارزش های محیطی را فراهم نمود. به عبارت دیگر با آشکار شدن محدودیت های عقلانیت اقتصادی (هاروی^۲، ۱۹۷۳، ص. ۲۵؛ مارکس، ۱۹۷۶، ص. ۷۸؛ هابرماس^۳، ۱۹۸۴، ص. ۴۲؛ سن^۴، ۱۹۹۹، ص. ۲۰؛ سن، ۲۰۰۹، ص. ۴۱) تهدید حیات اجتماعی (جاکوبز^۵، ۱۹۶۱، ص. ۳۲؛ آندروز^۶، ۲۰۰۸،

ص. ۵۴) و بوم شناسی (هاردینگ^۷، ۲۰۰۶، ص. ۴۱؛ موسترز^۸، دی گراف^۹، کارس^{۱۰}، ۱۹۹۸، ص. ۲۰؛ لاند^{۱۱}، ۱۹۷۶، ص. ۳۶) زمینه برای الگوی نااقلیدسی و غیر مهندسی برنامه ریزی شهری فراهم است. "ظرفیت سازی"، معادل مفهوم استعداد، توان، قابلیت و پتانسیلی که یا رشد نیافته است و یا در مراحل اولیه رشد باقی مانده است و معطوف به راهبردها و اقداماتی است که هدف آن کمک به مردم، در جهت این مهم است که توانایی های خود را بشناسند و برای بهبود زندگی فردی و جمعی از آن بهره گیرند. از این رو ظرفیت سازی در واقع مفهومی فرایندی است. به این معنی که تمرین دموکراسی و تولید فضای حیات مدنی برای مشارکت در فرایند توسعه و گذار به توسعه اجتماعی است. اجتماعات محلی و جامعه مدنی حاکی از ایجاد فضایی دموکراتیک به منظور رویدن و رشد کنشگران و نهادهای بخش خصوصی است (مرسر^{۱۲}، ۲۰۰۳، ص. ۷۴۷) و اغلب به عنوان بخش سوم^{۱۳} مجزا از بازار و دولت شناخته می شود و نقشی اساسی در گسترش حقوق مدنی (روی^{۱۴}، ۲۰۰۷، ص. ۶۷۸) و ظرفیت واقعی افراد و سازمان های محلی برای چالش با ساختارهای قدرت دارد (بتربوری^{۱۵} و فرناندو^{۱۶}،

6. Andrews
7. Harding
8. Musters
9. De Graaf
10. Keurs
11. Land
12. Mercer
13. Third sector
14. Roy
15. Batterbury
16. Fernando

1. Post – Keynesian
2. Harvey
3. Habermas
4. Sen
5. Jacobes

۲۰۰۶، ص. ۱۸۵۵). بنابراین جامعه مدنی عبارت از تشکیل فعالانه روابط نهادی از رهگذر چانه زنی با حکومت (پرکینز، ۲۰۰۹، ص. ۳۹۷) و دال بر مفهومی کثرت‌باورانه از جامعه است (آیزر، ۲۰۰۸، ص. ۸). بانک جهانی ظرفیت را به عنوان ترکیبی از مردم، نهادها و تجارب آنها می‌داند که به کشورها اجازه می‌دهد تا به اهداف خود دست پیدا کنند (بانک جهانی، ۱۹۹۶). مک نایت و کریتمن ظرفیت‌های جامعه را تحت عنوان دارایی‌های جامعه به دو دسته دارایی‌های فردی و سازمانی دسته‌بندی می‌کنند. دارایی‌های فردی را شامل مهارت‌ها، استعداد، تجارب ساکنین، مشاغل فردی، درآمد فردی، سرمایه‌گذاری و دارایی‌های سازمانی را شامل روابط سازمانی، روابط شهروندی، فرهنگ سازمانی و عقاید سازمانی می‌دانند (مقیسی^۱، کلمن^۲، شمر^۳، ۲۰۱۰، ص. ۹۲).

از این‌رو اشراف بر ظرفیت‌های سازمانی و فردی در هر شهری از الزام‌های اولیه توسعه شهری محسوب می‌شود و توسعه شهر زنجان همانند هر شهر جهان سومی متأثر از الگوهای غیربومی و انگاره‌های کالبدی توسعه از عوارض و نارسایی‌های بسیاری رنج می‌برد. یکی از آشکارترین این ناسازواره‌های شهری، فقر و نابرابری‌های گسترده و عمیق اقتصادی - اجتماعی و فضایی است. دو شهرک کارمندان و اسلام آباد (صفرآباد) به مثابه نمونه اعلای این ناسازواری انتخاب شده‌اند. اولی به عنوان منطقه شهری ثروتمندنشین و دومی فقیرنشین مد نظر است. در نگاه اول چنین می‌نماید که شهرک

کارمندان دارای الگوی توسعه و رشد پایداری است. در واقع مسوق به درآمد اقتصادی این چنین به نظر می‌رسد که الگوی کالبدی و فضایی آن موازی با شاخص‌های توسعه پایدار است و همچنین برعکس شهرک اسلام آباد متأثر از فقر ساکنان و درآمد پایین دارای توسعه پایدار نیست. این مقاله در مسند ارزیابی این توسعه‌یافتگی یا ناتوسعه‌یافتگی نیست بلکه برعکس، می‌خواهد بر زمینه‌ها و بنیاد توسعه پایدار از منظر ظرفیت‌سازی متمرکز شود. منطق این نوشتار متمرکز بر پگاه پایداری توسعه است. همچنین می‌خواهد بداند که دو متغیر کلان و عمومی فقر و فضا - مکان جغرافیایی چگونه ابزار مؤثر (یا مانع مؤثر) ظرفیت‌سازی را فراهم می‌آورند. جمعیت شهر زنجان در سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ در حدود ۴۳۰۸۷۱ نفر اعلام شده است که به عنوان اولین و بزرگترین نقطه شهری استان، یکی از شهرهای میان اندام کشور محسوب می‌شود. محله اسلام آباد با ۹۳ هکتار و ۳۵۸۲۰ نفر جمعیت در سرشماری ۱۳۹۰ به عنوان یکی از محلات پر تراکم شهر زنجان است که در واقع امر به عنوان یکی از محلات فرودست این شهر در شمال غربی شهر و در منطقه یک شهرداری (محروم‌ترین منطقه شهر) واقع شده است. محله کارمندان دارای بافت کالبدی غنی و قشر اجتماعی و اقتصادی ثروتمندی است که این محله با ۸۳ هکتار وسعت و ۱۳۳۶۸ نفر جمعیت در سرشماری ۱۳۹۰ در شمال شرق و در منطقه یک واقع شده است. سوال اصلی تحقیق به شرح زیر است:

1. Megyesi
2. Kelemen
3. Schermer

در مقاله ای تحت عنوان «تعیین ظرفیت‌سازی جامعه: آیا مکان پذیراست؟»، به این نتایج دست یافته است که ظرفیت‌سازی به عنوان یک مفهوم دارای معانی، الگوها، کیفیت و طرق مختلفی است و متکی بر نوع فشرده‌ای از همکاری‌های جدید برای رسیدن به اهداف مشترک می‌باشد، مشارکت موثر مقدمه‌ای برای ظرفیت‌سازی برای دستیابی به اهداف متقابل است.

چنان پورن اریکال (۲۰۱۵)، در مقاله‌ای تحت عنوان «توسعه مدل تقویت سرمایه اجتماعی برای آموزش جامعه پایدار» سرمایه اجتماعی و آموزش جامعه، مادام‌العمر وابسته به هم هستند. اگر سرمایه اجتماعی قوی باشد آموزش جامعه پایدار خواهد بود اهداف این مطالعه تجزیه و ترکیب کردن اجزاء سرمایه اجتماعی و تقویت سرمایه اجتماعی است. یافته‌های کانونی این مطالعات بر اجزاء سرمایه اجتماعی در آموزش جامعه پایدار تشکیل شده از: ۱- سرمایه انسانی، ۲- سرمایه مؤسسه، ۳- خردعلمی و فرهنگ، ۴- منابع طبیعی و ۵- بودجه اجتماع. بعلاوه این مطالعه تلاش می‌کند تا اجزاء تقویت سرمایه اجتماعی را در آموزش جامعه پایدار که شامل ۵ چرخه مراحل متکی به اعتماد اجتماعی ۱- اعتماد به مطالعات، ۲- اعتماد در تصمیم‌سازی، ۳- اعتماد در اجرا، ۴- اعتماد در مزایا، و ۵- اعتماد در ارزیابی.

مارینا استرزلکا^۲، بینوم بالی^۳ و کیله وونسون^۴ (۲۰۱۷) در مقاله توانمندسازی و انضمام مکانی؛ آیا

چه رابطه معناداری مابین مکانیسم ایجاد و برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری و ظرفیت‌سازی اجتماع محلی وجود دارد؟

ظرفیت‌سازی توسعه اجتماع محلی در شهرهای ایران و در شهر زنجان به صورت محلات وجود دارند. در راستای سوال اصلی تحقیق، سوالات فرعی به شرح زیر است:

۱. ساز و کار تاثیر ظرفیت‌سازی کالبدی اجتماع محلی در بالا بردن سطح توسعه پایدار (در ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی - فرهنگی و کالبدی) چیست؟

۲. ساز و کار تاثیر ظرفیت‌سازی اجتماعی - فرهنگی اجتماع محلی در بالا بردن سطح توسعه پایدار (در ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی - فرهنگی و کالبدی) چیست؟

۳. ساز و کار تاثیر ظرفیت‌سازی اقتصادی اجتماع محلی در بالا بردن سطح توسعه پایدار (در ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی - فرهنگی و کالبدی) چیست؟

۴. ساز و کار تاثیر ظرفیت‌سازی سیاسی اجتماع محلی در بالا بردن سطح توسعه پایدار (در ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی - فرهنگی و کالبدی) چیست؟

۲.۱. پیشینه تحقیق و مبانی نظری

بعد از تحولات فزاینده در حوزه نظری و عملی جغرافیای شهری در سال‌های بعد از ۱۹۸۰ میلادی و گذار به پسافوردیسم، برخی محققان بر موضوع بنیاد امر اجتماعی و ظرفیت‌سازی آن برای توسعه پایدار شهری متمرکز شده‌اند. آنی سیمونز در سال ۲۰۱۱،

1. Chananporn Areekul
2. Marianna Strzelecka
3. B. Bynum Boley
4. Kyle M. Woosnam

باشد برنامه‌های ظرفیت‌سازی مناسبی به حساب می‌آیند.

رفعیان و همکاران (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان «ظرفیت‌سازی اجتماعات محلی به مثابه‌ی رویکردی در توانمندسازی نهادهای اجتماعی» ظرفیت اجتماعات محلی را به مثابه‌ی راهبردی کلیدی جهت تقویت رفاه افراد، خانواده‌ها و اجتماعات محلی معرفی می‌کند که بیشتر مرتبط با عملکرد حکومت‌های محلی و نهادهای غیردولتی می‌باشد. هر فرایندی از ظرفیت‌سازی اجتماعات محلی بایستی ارزش‌ها را تشخیص داده و برپایه مهارت‌های موجود، دانش و استعداد‌های مردمی باشد که تاکنون داشته و می‌توانند آن را عرضه نمایند.

۱.۲.۱. تز و آنتی تز گفتمان مسلط

گفتمان مسلط^۳ توسعه، برجسته کردن عناصر مشخص رشد اقتصادی و بکارگیری ابزارها و روش‌های معینی که در نهایت شاخص‌هایی همانند تولید ناخالص ملی، افزایش صادرات، درآمد سرانه و ... را متأثر می‌ساخت. آنتی تز^۴ مفهوم رشد در عمل از واکنش‌های واقعی زیست‌محیطی بیرون آمد. با توجه به ادبیات فکری و اندیشه‌های مطرح در حوزه مفهوم انتزاعی توسعه می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری کرد که در دهه‌های توسعه ملی (۱۹۵۰ و ۱۹۶۰) این مفهوم به رشد اقتصادی و شاخص‌های آن تقلیل یافته بود. سپس با ارتقای مفهومی، مفهوم توسعه فراتر از رشد اقتصادی و شامل عرصه‌های اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی و .. نیز شد. توسعه پایدار فراگفتمانی^۵ جهانی

برای توانمندسازی ساکنان به توانمندسازی آنها نیاز هست؟ به این نکته اشاره می‌کنند که در تحقیقات مرتبط با نگرش ساکنان انضمام مکانی و توانمندسازی دو مؤلفه بسیار مهم ساخت‌های غیر اقتصادی برجسته هستند که در زمینه نگرش ساکنان و اجتماعات محلی به مساله توریسم اساسی و مهم می‌باشند.

لئونارد اسپا^۱ و آنا اسکولوبیگ^۲ (۲۰۱۷) در مقاله توانمندسازی سهامداران از رهگذر تجربه‌های برنامه‌ریزی مشارکتی اشاره می‌کنند که گسترش شبکه انرژی در اروپا در دهه‌های اخیر به علت فرسوده شدن شبکه انتقال انرژی و جهت‌گیری کلی به سمت بخش تولید الکتریسیته غیرکربنی به مثابه یک ضرورت مطرح شده است. ظرفیت‌سازی و توانمندسازی سهام داران به عنوان راه‌حلی برای پیشبرد اهداف طرح در سراسر اروپا مد نظر قرار گرفته است.

کاظمیان و همکاران، ۱۳۹۲، در مقاله‌ای تحت عنوان «دستیابی به توسعه پایدار محلی از طریق ظرفیت اجتماعی ساکنین و فعالان اقتصادی محله غیررسمی» که مطالعه‌ای در محله شمیران نواست به این نتایج دست یافت که مؤلفه‌های نامشهود و ذهنی مثل اعتماد به نهادهای شهری، اعتماد به دولت، اعتماد به شورای محله با سایر مؤلفه‌های ظرفیتی ساکنین در ارتباط است طرح‌هایی که باعث بقای بیشتر ساکنین در محله و زمینه ساز جذب فعالان اقتصادی باسوادتر

3. Dominant discourse
4. Anti- thesis
5. Meta discourse

1. Leonhard Späth
2. Anna Scolobig

است (شکل ۱). مفهوم لفظی توسعه از همان ابتدا به مضمون زیرین توسعه اجتماعی بوده است. چرا که حتی تقلیل یافته‌ترین فرم بیانی - زبانی توسعه (رشد اقتصادی) به معنای افزایش رفاه بود. رفاه چه کسانی؟ مردم و جامعه. اما از رهگذر انواع ایدئولوژی‌های سیاسی-اقتصادی و در جغرافیای تاریخی گوناگون این شکل زیرین، خوانشی آشکار و عملیاتی نیافته است. فوکو^۳ در جلد یکم تاریخ میل جنسی می‌گوید که آنجا که قدرت هست مقاومت هم در کار است (نقل شده در میلز، ۱۳۸۹، ص. ۷۰). به نظر می‌رسد این رابطه قدرت به تغییر مفاهیم می‌انجامد و به عبارت دیگر از رهگذر دیالکتیک قدرت/مقاومت^۴ مفاهیم نیز معنایی دیگر می‌یابند. زمانی که مفهوم اقتصادی توسعه سایر مفاهیم را در سایه قرار داد و کتمان کرد بنابراین این مفاهیم شروع به مقاومت کردند که انگاره اجتماعی توسعه برآمده از همین رابطه است. بنابراین بعد عمق و معنای زیرین توسعه همان توسعه اجتماعی بوده است. فوکو معتقد است نزد نیچه یک نقد عمق آرمانی، نقد آگاهی وجود دارد. این عمق جست و جوی ناب و درونی حقیقت است (فوکو، ۱۳۹۰، ص. ۱۲). همچنین توسعه اجتماعی بیانیه‌ای است بر علیه گزاره هابز که معتقد است وضع طبیعی جنگ همگان بر علیه همگان است (پیری، ۱۳۹۰، ص. ۴۷). بنابراین توسعه اجتماعی، ضمن داشتن و برتافتن شاخص‌های رشد، متضمن مفاهیمی همچون عدالت و برابری، دموکراسی، آزادی، محیط‌زیست، خرد جمعی، خرد ارتباطی،

درباره سبک زندگی غربی و اشکال حکم‌روایی بر جوامع است و دعای سیاست محیطی است که بر منافع بلندمدت جامعه متمرکز است (سیربوک^۱ و همکاران، ۲۰۰۴، ص. ۴۴۴) و شامل معیارهای محیطی، اقتصادی و اجتماعی است که نقش مهمی در چگونگی سیاست‌گذاری‌ها دارد (بوتون^۲، ۲۰۰۸، ص. ۲۱۸). در واقع این مفهوم در پاسخ به نگرانی‌های فزاینده مربوط به روابط بین فرایندهای توسعه انسانی و اقتصادی، مشکلات جهانی، محلی و محیطی، رشد جمعیت و فقر و دگرگونی ساختار سیاسی شکل‌بندی شده است و این فرایندها یعنی توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی و حفاظت محیطی را یکپارچه می‌کند. توسعه پایدار ترکیبی از دو واژه است که دو جنبه به نظر متفاوت را در یک عبارت متحد می‌سازد. در این مقاله، مضمون ظرفیت‌سازی برای دست یافتن به آرمان توسعه پایدار از دو نظر مورد توجه است:

۱. این ظرفیت‌سازی در بستر روابط پیچیده و نامستولانه شهر جهان سومی زنجان اتفاق می‌افتد.

۲. ظرفیت‌سازی به معنای توسعه اجتماعی است.

۱. ۲. ۲. سنتز اول: ظرفیت‌سازی و توسعه

اجتماعی

مفهوم توسعه در برابر مفهوم رشد اقتصادی و مفهوم توسعه پایدار در برابر و در انتقاد از توسعه مطرح شد. اما به نظر نویسندگان این پژوهش مفهوم توسعه اجتماعی برآیند نظری مفهوم عمقی رشد

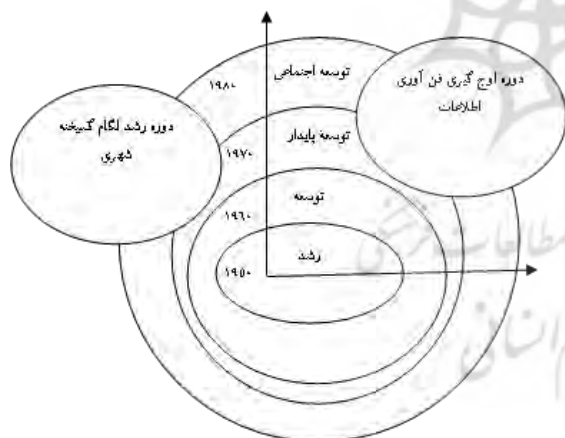
3. Foucault

۴. همانند دیالکتیک بنده و ارباب هگل

1. Seabrook

2. Button

درحقیقت روند توسعه‌ی شهری فرصت جدیدی برای ارتقاء کیفیت زندگی فراهم آورده است و چنانچه توجه و دقت لازم به این روند صورت نگیرد، می‌توان در آینده نزدیک در انتظار بارآمدن هزینه‌های سنگین اجتماعی، سیاسی و زیست‌محیطی بود (جوهری‌پور و داورپناه، ۱۳۸۱، ص. ۹۲). البته ناگفته نماند که اهداف و منطق ظرفیت‌سازی بسته به جایی که در آن قرار می‌گیرد متفاوت خواهد بود و هر محله با توجه به ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی که دارد نوع ظرفیت‌سازی توسعه اجتماع محلی متفاوت خواهد بود. ظرفیت‌سازی توسعه اجتماع محلی ارتباط مستقیمی با سرمایه اجتماعی دارد و سرمایه اجتماعی جزء مؤلفه‌های اصلی ما در ظرفیت‌سازی به شمار می‌رود.

شکل ۱. مفهوم توسعه اجتماعی برآیند نظری مفهوم عمقی رشد مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

۱. ۲. ۳. سنتز دوم: تحول هستی شناختی فضا منظور از تحول هستی شناختی فضا، آشفتگی معرفت شناختی ناشی از دگرگونی عملکردی و آشکار شدن زوایای دیگری از وجود و ماهیت فضا

سرمایه اجتماعی، آگاهی، دیالکتیک بوم/جهان و ... است. در حال حاضر تعریف جامع و جهان شمول از ظرفیت اجتماعات محلی، فرآیندها و شاخص‌های ارزیابی آن وجود ندارد و اغلب اصطلاحات متناقض و نادرستی از آن می‌شود این واژه عموماً در پروژه‌ها به کار گرفته می‌شود اما در عمل اصول اساسی آن مدنظر قرار نمی‌گیرد (وریتی^۱، ۲۰۰۷، ص. ۱۳). کاپلان^۲ (۱۹۹۹) در توضیحات شاقنسی^۳ (۱۹۹۹) ذکر کرده است که ظرفیت‌سازی یک اصطلاح است که در واژگان علمی توسعه‌ای به‌طور فراگیر آمده است. با این حال، برای تعریف ظرفیت‌سازی از هزاران اظهار نظر، تعاریف، تئوری و عمل اعم از توسعه مهارت-های فنی تا توسعه سازمانی از جامعه مدنی دعوت به عمل آمده است. بحث ظرفیت‌سازی پویا و گسترده است. در عین حال فاقد شفافیت و دارای بسیاری از ابهامات بوده و دارای آمیختگی است و در نهایت دارای برنامه‌های متناقض است. ظرفیت‌سازی معطوف به راهبردها و اقداماتی است که هدف آن کمک به مردم در جهت این مهم است که توانایی‌های خود را بشناسند و برای بهبود زندگی فردی و جمعی، از آن بهره‌گیرند. محققان پاسخ به پرسش اساسی علل ناتوانی بسیاری از کشورها در پیشبرد و حفظ توسعه اقتصادی و اجتماعی را ناکارایی رویکردهای معمول توسعه در ایجاد ظرفیت پایدار نیروی انسانی، نهادها و سازمان‌ها در سطح محلی عنوان کرده‌اند (ماروت ردشانک^۴، ۲۰۰۹، ص. ۱۴).

1. Verity
2. Kaplan
3. Shaughnessy
4. Marot Redshank

است. بر خلاف گذشته هر شهروندی به طور همزمان در میان تار و پودی از فضاهاى چند سطحی در مقیاس‌های عملکردی متفاوت همانند جهانی، منطقه-ای، بین‌المللی و ملی و محلی به تجربه شهری می‌پردازد. هاروی (۱۹۸۵) در کتاب ارزشمند خود *آگاهی و تجربه شهری*^۱ به خوبی بر مفهوم چند سطحی از فضای شهری متمرکز شده است. تحول فضا و زمان در جوامع معاصر باعث دگرگونی معنی عمل اجتماعی می‌شود. آنتونی گیدنز در تکمیل گزاره اخیر می‌گوید که در جوامع ماقبل صنعتی امنیت هستی‌شناسانه مسبوق به سنت و هنجارهایی بود که در اثر تکرار جریان مکان و زمان در زندگی روزانه شکل می‌گرفت. در تأیید گفته گیدنز باید اشاره کنیم که شیوه تولید فنودالیسم که مبتنی بر کمترین میزان تحول و تغییر در نظم سلسله‌مراتبی و کیهانی خود در این دوران بود نیز موازی با این یکپارچگی و ناگسستگی در فضا و زمان است. کاستلز معتقد است که در جریان شهری شدن، زندگی مادی شکل فضایی خاصی پیدا کرده است که ما آنرا "منطقه مادر شهری" می‌خوانیم. او معتقد است جوامع در فضا و زمان قرار دارند. در جغرافیای انسانی شکل خاص این قرارگیری در فضا و زمان را چشم‌انداز جغرافیایی می‌نامند که حاوی پدیده‌های طبیعی و انسانی در کنشی متقابل است. همچنین کاستلز یکی از جریان‌های رایج در بحران‌های اجتماعی معاصر را شکل گرفتن رابطه‌ای جدید و تاریخی میان فضا و جامعه می‌داند. به دنبال تحول در نظام ارتباطات و تحول روابط اجتماعی به جریان‌ها و مسیرهای الکترونیک و

افزایش حجم اطلاعات در گردش، مکان نقش سستی خود را از دست می‌دهد و جریان تولید در شهر انتزاعی می‌شود. منبع اصلی قدرت در اختیار شبکه‌های اطلاعاتی قرار می‌گیرد. فضا در جریان زمان حل می‌شود شهرها مبدل به سایه می‌شوند. فضای جدید جدایی کامل مردم از حاصل کار خود، تاریخ و فرهنگ را در بردارد. فضای جدید مادر شهر فضای بیگانگی جمعی است (کاستلز، ۱۳۸۰، ص. ۲۳۵-۲۵۷). مارکس این فرایند را تخریب مکان بوسیله زمان می‌داند (پیری، ۱۳۹۰، ص. ۲۹).

۱. ۲. ۴. سنتز سوم: همبودی^۳

این واژه^۴ به معنای بروز، ظهور، تداوم و عملکرد دو یا چند چیز یا مفهوم با یکدیگر است که این بروز، به معنای رخداد علت - معلولی نیست بلکه به صورت دال و مدلول ساختاری و پاسا ساختاری است. به این معنی که با اتفاق شرایط ویژه، زمینه‌های آن شرایط و پیامدهای آن و نیز خود شرایط و موقعیت‌ها با هم همیشه هستند و نبود یکی از آنها به معنای نبود دیگری است. منظور ما از این مفهوم، همزمانی رخداد یا اتفاق دو یا چند چیز است. به عنوان مثال فقر، فضای خود را تولید می‌کند و ثروت نیز همچنین. ایدئولوژی‌های سیاسی و نظام‌های حکومتی و سیاسی هر کدام دارای فضای مرجع خویش هستند (شکل

2. Castells

3. Co- existence

۴. واژه همبودی برساخته نظری محققان در این مقاله است. حتی با جسارت می‌توانیم ادعا کنیم که برابر سازی انگلیسی آن هم توسط ما انجام شده است. چون نتوانستیم در فرهنگ لغت آکسفورد پیدا کنیم از اینرو با مشورت و توضیح متن به چند مترجم و استاد زبان انگلیسی، واژه CO- existence را در جریان مفهوم سازی نظری ابداع کردیم.

1. Consciousness and Urban Experience

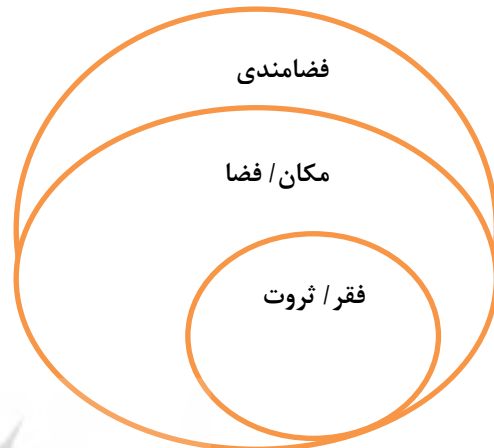
دو محله ی شهر کارمندان و اسلام آباد بوده است که کل جمعیت شهرک کارمندان (۱۳۳۶۸ نفر) و اسلام آباد (۳۵۸۲۰ نفر) بوده است براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ بوده است. لذا برای کاهش حجم نمونه، با توجه به تعداد زیاد خانوارها، محدودیت زمانی و برای کاهش هزینه از روش نمونه گیری استفاده شد. روش نمونه گیری به صورت تصادفی ساده بوده است. با استفاده از فرمول عمومی کوکران تعداد ۳۰۰ نفر در نمونه گیری از جامعه انتخاب شده اند که با توجه به حجم جامعه، ۲۰۰ نفر برای اسلام آباد و ۱۰۰ نفر برای کارمندان مورد بررسی قرار گرفتند. در این تحقیق برای آزمون فرضیه های متناظر بر سوال های طرح شده در ابتدای مقاله، از آزمون T استفاده کرده ایم که این آزمون زمانی مورد استفاده قرار می گیرد که یک نمونه از جامعه داریم و می خواهیم میانگین آن را با یک حالت معمول و رایج، استاندارد و یا حتی یک عدد فرضی و مورد انتظار مقایسه کنیم تا معلوم شود که آیا می توان این نمونه را یک نمونه تصادفی از جامعه ای که میانگین آن μ است، دانست؟

۲.۲. متغیرها و شاخص های تحقیق

۲.۲.۱. متغیر مستقل تحقیق

در این تحقیق ظرفیت سازی اجتماعی محلی شامل ظرفیت سازی کالبدی - محیطی، ظرفیت سازی اجتماعی - فرهنگی، ظرفیت سازی اقتصادی و ظرفیت سازی سیاسی به عنوان متغیر مستقل تحقیق بیان شده اند. شاخص های هر یک از این بخش های متغیر مستقل به صورت زیر است:

۲. همبودی یک مفهوم فرایندی^۱ است. به این معنی که اشاره به رخداد یک پدیده در طول زمان و در عرض فضا دارد.

شکل ۲. همبودی فقر / ثروت و فضا مأخذ: (یافته -

های پژوهش، ۱۳۹۶)

۲. روش شناسی تحقیق

۲.۱. روش تحقیق

منطق ناظر بر این تحقیق (متدولوژی) استدلال قیاسی^۲ است به عبارت دیگر با استفاده از رهیافت این متدولوژی یعنی از کل به جزء حرکت کرده ایم. نظریه و تجربه ظرفیت سازی اجتماع محلی در توسعه پایدار نقطه شروع و پیمایش میدانی و یا تجربی این نظریه در محلات مورد مطالعه ارزیابی شده است. تحقیق حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی و روش اجرای آن پیمایش میدانی است. متغیرهای وابسته تحقیق از طریق یک پرسشنامه بسته و در طیف لیکرت مورد سنجش آماری قرار گرفته است. جامعه آماری در این تحقیق شامل کلیه سرپرستان خانوار در

1. Procedural concept
2. Deduction reasoning

اجتماعی - فرهنگی، سیاسی و کالبدی - محیطی است.

۲.۳. قلمرو جغرافیایی پژوهش

شهر زنجان به سه منطقه شهرداری تقسیم می‌شود که محله اسلام‌آباد زنجان در شمال غربی شهر زنجان واقع شده است که از حیث سلسله‌مراتب تقسیمات کالبدی شهر زنجان در منطقه یک شهرداری واقع شده است. این محله در طرح تفصیلی مصوب سال ۱۳۸۶، به صورت مشترک با محله جانبازان و سعیدیه، شهرک در حال احداث صدارا که به ترتیب در شمال، غرب و شمال غرب محله اسلام‌آباد قرار دارند به عنوان یک ناحیه در نظر گرفته شده است که دارای ۷ محله می‌باشد (دویران، ۱۳۸۶، ص. ۲۱). محله اسلام‌آباد یکی از متراکم‌ترین محلات شهر زنجان است. طبق نتایج سرشماری در سال ۱۳۹۰، ۳۵۸۲۰ نفر جمعیت در محله اسلام‌آباد هستند. از این رو ۱۱/۲ درصد جمعیت شهر زنجان در محله اسکان غیر رسمی اسلام‌آباد سکونت دارند. از سوی دیگر این محله با ۹۳/۵ هکتار مساحت، ۱/۸ درصد از مساحت زنجان را در بر گرفته است. بنابراین با وجود اینکه تنها ۱/۸ درصد مساحت شهر را شامل می‌شود ۱۱/۲ درصد از جمعیت شهر زنجان را در خود جای داده است.

شهرک کارمندان در شمالی‌ترین قسمت شهر زنجان واقع شده است که در منطقه ۱، ناحیه ۳ قرار گرفته است. این محله از شمال به گاوازنگ، از غرب به آزادگان، از جنوب به خیابان ک.چمشکی و از شرق به اراضی پایین کوه ختم می‌شود. در حدود ۳۰ سال پیش زمین‌های شهرک کارمندان اراضی زراعی

۱. ظرفیت‌سازی کالبدی - محیطی: شامل تجمیع قطعات خرد، تعریض خیابان و کوچه‌های کم عرض، توزیع مناسب کاربری‌ها و خدمات شهری، بهداشت محیط، مبلمان شهری مناسب و متنوع، طراحی شهری، موضوع استفاده مناسب از رنگ در طراحی کالبدی، نمای ساختمان‌ها، فضای عمومی و حیات مدنی، فضاهای مناسب ورزشی و تفریحی و ...

۲. ظرفیت‌سازی اجتماعی - فرهنگی: شامل سواد ده- گانه مورد استناد ساز ملل، سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت اجتماعی و...)، کتاب‌خوانی، موسیقی، آشنایی با بزرگان ادبیات جهان، مسافرت‌های خارج از کشور، شکیبایی و صبر در برابر مصایب و مشکلات و

۳. ظرفیت‌سازی اقتصادی: درآمد ماهانه و سالانه، بار تکفل، توانمندسازی و کارآفرینی، مالکیت زمین و مستغلات، مالکیت خودرو، اشتغال در بخش خدمات، صنعت و کشاورزی

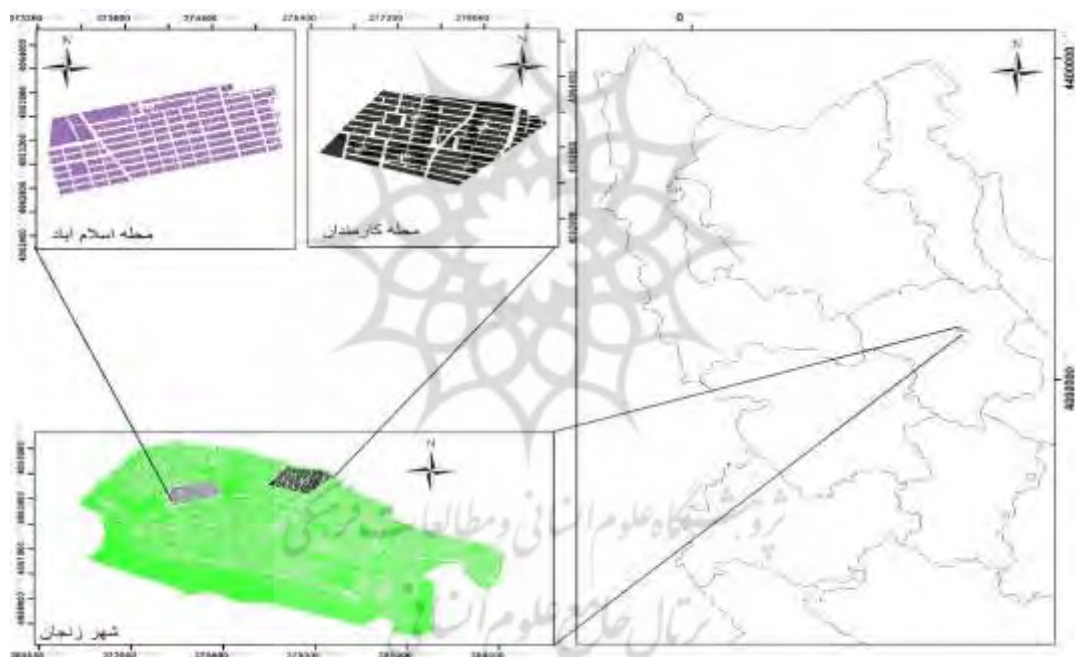
۴. ظرفیت‌سازی سیاسی: تشکیل گروه سیاسی و عضویت در گروه‌های سیاسی منتقد، مشارکت در انتخابات، فعالیت مجدانیه در ستادهای انتخاباتی، پیگیری اخبار سیاسی و

۲.۲. متغیر وابسته تحقیق

در این تحقیق توسعه پایدار به عنوان متغیر وابسته تحقیق است که در واقع طبق تعریف تغییرات آن در جامعه آماری (شهرک کارمندان و اسلام‌آباد) به دنبال تغییرات ظرفیت‌سازی اجتماعی است. توسعه پایدار متغیر وابسته تحقیق است و دارای ابعاد اقتصادی،

است که خیابان‌های فرعی به صورت منظم و خطی در کنار آن واقع شده است که ۱۳ خیابان آن در شرق و ۱۲ خیابان در غرب قرار دارد. این محله یکی از شهرک‌های کم نظیر شهر زنجان محسوب می‌شود که امروزه آپارتمان‌سازی و انبوه سازی در آن رواج یافته است. در مورد این شهرک می‌توان افزود که اکثر قطعه زمین‌های آن دارای سند بوده و تمام محدوده های آن رسمی سازی شده است (خاکی، ۱۳۹۲) (شکل ۱).

بودند که در زمان حکومت پهلوی با قیمت ناچیز توسط کارمندان دولت خریداری شد طرح اصلی این شهرک در سال ۱۳۶۱ به تصویب رسیده است که در سال ۱۳۶۹ شروع به ساخت شد و تقریباً در سال ۱۳۷۰ به پایان رسید. شهرک کارمندان دومین و بزرگترین شهرک مسکونی بعد از شهرک علی‌آباد می‌باشد. این محدوده به سه فاز تقسیم شده که در وسط هر فاز یک واحد محله‌ای وجود دارد. خیابان اصلی به وسیله یک بلوار به دو قسمت تقسیم شده

شکل ۳. موقعیت محله اسلام‌آباد و کارمندان. مأخذ: (یافته پژوهش، ۱۳۹۶)

چنان که در ادامه می‌بینیم، نسبت بدست آمده میان میانگین مشاهده شده با میانگین مورد انتظار متغیرهای ظرفیت‌سازی اجتماعی-فرهنگی، ظرفیت‌سازی سیاسی، ظرفیت‌سازی اقتصادی و ظرفیت‌سازی کالبدی-محیطی نسبتی قابل تعمیم به نمونه‌های دیگر است.

۳. یافته‌های استنباطی تحقیق

۳.۱. آزمون فرضیه

کوشش شده است که نشان داده شود که نسبت موجود میان میانگین‌های بدست آمده با میانگین‌های مورد انتظار نسبتی است قابل تعمیم به نمونه‌های دیگر یا صرفاً محدود به نمونه مورد مشاهده می‌باشد.

۱. برآورد معناداری سطح تفاوت مؤلفه ظرفیت - میانگین مورد انتظار (۱۶) برابر است یا نه از آزمون سازی کالبدی - محیطی
 برای آزمون اینکه آیا میانگین ظرفیت سازی کالبدی - محیطی در سطح اطمینان ۹۵ درصد با

جدول ۱. آماره های مربوط به آزمون تک نمونه ای

میانگین خطای استاندارد	انحراف معیار	میانگین	تعداد	ظرفیت سازی کالبدی - محیطی
۰/۲۲۶۳۴	۳/۱۶۰۶۳	۱۵/۱۴۳۶	۳۰۰	ظرفیت سازی کالبدی - محیطی

مأخذ: (یافته پژوهش، ۱۳۹۶)

جدول ۲. برآورد معناداری سطح تفاوت مؤلفه ظرفیت سازی کالبدی - محیطی از میانگین مورد انتظار

	مطلوبیت عددی ظرفیت مورد آزمون ۱۶					
	فاصله اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف میانگین	سطح معناداری	درجه آزادی	t
	بالا تر	پایین تر				
ظرفیت سازی کالبدی - محیطی	-۰/۴۱۰۰	-۱/۳۰۲۸	-۰/۸۵۶۴۱	/۰۰۰	۲۹۹	-۳/۷۸۴

مأخذ: (یافته پژوهش، ۱۳۹۶)

۲. برآورد معناداری سطح تفاوت مؤلفه ظرفیت - سازی اقتصادی
 برای آزمون اینکه آیا میانگین ظرفیت سازی اقتصادی در سطح اطمینان ۹۵ درصد با میانگین مورد انتظار (۵۸) برابر است یا نه از آزمون تی تک نمونه ای استفاده می کنیم.
 با توجه به خروجی جدول آزمون فوق و مقدار سطح معناداری بدست آمده که کوچکتر از ۰/۰۵ است، می توان نتیجه گرفت که میانگین بدست آمده با میانگین مورد انتظار متفاوت می باشد و چون سطوح بالا و پایین اختلافها کمتر از صفر می باشد، بنابراین می توان نتیجه گرفت میزان ظرفیت سازی کالبدی - محیطی در توسعه پایدار موثر است.

جدول ۳. آماره های مربوط به آزمون تک نمونه ای

میانگین خطای استاندارد	انحراف معیار	میانگین	تعداد	ظرفیت سازی اقتصادی
۰/۶۶۴۰۲	۹/۲۷۲۵۹	۶۴/۶۸۲۱	۳۰۰	ظرفیت سازی اقتصادی

مأخذ: (یافته پژوهش، ۱۳۹۶)

جدول ۴. برآورد معناداری سطح تفاوت مؤلفه ظرفیت سازی اقتصادی از میانگین مورد انتظار

	مطلوبیت عددی ظرفیت مورد آزمون = ۵۸					
	فاصله اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف میانگین	سطح معناداری	درجه آزادی	t
	بالا تر	پایین تر				
ظرفیت سازی اقتصادی	۷/۹۹۱۷	۵/۳۷۲۴	۶/۶۸۲۰۵	/۰۰۰	۲۹۹	۱۰/۰۶۳

مأخذ: (یافته پژوهش، ۱۳۹۶)

۳. برآورد معناداری سطح ظرفیت سازی فرهنگی - اجتماعی از میانگین مورد انتظار برای آزمون اینکه آیا میانگین ظرفیت سازی فرهنگی - اجتماعی در سطح اطمینان ۹۵ درصد با میانگین مورد انتظار (۴۸) برابر است یا نه از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده می‌کنیم.

با توجه به خروجی جدول آزمون فوق و مقدار سطح معناداری بدست آمده که کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد می‌توان نتیجه گرفت که میانگین بدست آمده با میانگین مورد انتظار متفاوت می‌باشد و چون سطوح بالا و پایین اختلافها بیشتر از صفر می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که میانگین ظرفیت سازی اقتصادی در توسعه پایدار تاثیر مثبت و ماندگار دارد.

جدول ۵. آماره‌های مربوط به آزمون تک نمونه‌ای

میانگین خطای استاندارد	انحراف معیار	میانگین	تعداد
۰/۵۴۹۳۹	۷/۶۷۱۷۹	۳۷/۲۶۶۷	۳۰۰

مأخذ: (یافته پژوهش، ۱۳۹۶)

جدول ۶. برآورد معناداری سطح تفاوت مؤلفه مشارکت اجتماعی از میانگین مورد انتظار

	مطلوبیت عددی ظرفیت مورد آزمون = ۴۸					
	فاصله اطمینان ۹۵ درصد		اختلاف میانگین	سطح معناداری	درجه آزادی	t
	پایین تر	بالا تر				
ظرفیت سازی فرهنگی - اجتماعی	-۱۱/۸۱۶۹	-۹/۶۴۹۸	-۱۰/۷۳۳۳	۰/۰۰۰	۲۹۹	-۱۹/۵۳۷

مأخذ: (یافته پژوهش، ۱۳۹۶)

۴. برآورد معناداری سطح تفاوت مؤلفه ظرفیت سازی سیاسی از میانگین مورد انتظار برای آزمون اینکه آیا میانگین ظرفیت سازی سیاسی در سطح اطمینان ۹۵ درصد با میانگین مورد انتظار (۵۸) برابر است یا نه از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده می‌کنیم.

با توجه به خروجی جدول آزمون فوق و مقدار سطح معناداری بدست آمده که کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد می‌توان نتیجه گرفت که میانگین بدست آمده با میانگین مورد انتظار متفاوت می‌باشد و چون سطوح بالا و پایین اختلافها کمتر از صفر می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که میانگین ظرفیت سازی فرهنگی - اجتماعی در توسعه پایدار تاثیر دارد.

جدول ۷. آماره‌های مربوط به آزمون تک نمونه‌ای

میانگین خطای استاندارد	انحراف معیار	میانگین	تعداد
۰/۴۱۵۱	۵/۷۹	۴۲/۰۸	۳۰۰

مأخذ: (یافته پژوهش، ۱۳۹۶)

جدول ۸. برآورد معناداری سطح تفاوت مولفه ظرفیت سازی سیاسی از میانگین مورد انتظار

	مطلوبیت عددی ظرفیت مورد آزمون = ۵۸					
	t	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
					پایین تر	بالا تر
ظرفیت سازی سیاسی	-۳۸/۳۳	۲۹۹	۰/۰۰۰	-۱۵/۹۱	-۱۶/۷۳	-۱۵/۰۹۴

مأخذ: (یافته پژوهش، ۱۳۹۶)

توسعه اجتماعی زیربنای توسعه پایدار و پیامدهای آن محسوب می‌شود. در عین حال خود مفهوم توسعه اجتماعی نیز فرایندی راهبردی و مبتنی بر برقراری شاخص‌های متعددی است که مخصوصاً از دهه ۱۹۹۰ به بعد توجه بسیاری را به سمت خود جلب کرده است. بر اساس مشاهدات و آزمون‌های این تحقیق در شهر زنجان و در محلات اسلام آباد و شهرک کارمندان گسیختگی اجتماعی و فضایی زمینه‌های نامساعدی برای توسعه پایدار از یکسو و زمینه‌سازی ظرفیت‌سازی اجتماع محلی از سوی دیگر است. شهرک کارمندان و محله اسلام آباد دارای زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی و محیطی متفاوتی هستند. آزمون T تک نمونه‌ای به دست آمده مشخص می‌کند که بین مکانیسم ایجاد و برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری و ظرفیت‌سازی اجتماع محلی رابطه معناداری وجود دارد. پیشنهادات تحقیق به شرح زیر است:

۱. برنامه‌ریزی فضایی - مکانی خرد محلات شهری با توجه به زمینه‌های متنوع فرهنگی و اجتماعی - اقتصادی انجام پذیرد.
۲. از نظر مکانی محلات فقیر و تجمیع قطعات خرد برای بازآفرینی محلات باید بهبود یابد.

با توجه به خروجی جدول آزمون فوق و مقدار سطح معناداری بدست آمده که کوچکتر از ۰,۰۵ می‌باشد می‌توان نتیجه گرفت که میانگین بدست آمده با میانگین مورد انتظار متفاوت می‌باشد و چون سطوح بالا و پایین اختلاف‌ها کمتر از صفر می‌باشد، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که ظرفیت‌سازی سیاسی در توسعه پایدار و ابعاد آن تاثیر معنی‌داری دارد.

۴. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

شهر زنجان همانند اغلب شهرهای کشور دارای متن‌های دوگانه فقر/ثروت هست که فضای متناظر بر آن‌ها به صورت همبودی‌های وجود شناختی یا اگزستانسیالی از شکل‌گیری یک فرم یا هویت یکپارچه شهری ممانعت می‌کند. در شهرک کارمندان زنجان طبقه ثروتمندی زندگی می‌کنند که فضای اجتماعی و تجربه زیسته آنها، ارزش‌ها، آداب و آیین‌های فردی و اجتماعی به غایت متفاوتی از کوی اسلام آباد دارند که فضای همبود فقر را در زندگی روزمره خود تجربه می‌کنند. ظرفیت‌سازی اجتماع محلی یکی از پارادایم‌های فکری مهم در زمینه توسعه پایدار به حساب می‌آید. در واقع بدون این ظرفیت‌سازی پروژه توسعه پایدار توان ماندگاری طولانی مدت نخواهد داشت. نبرای مدیریت مناسب شهری در عصر جهانی شدن و انفجار اطلاعات

۳. فضاهای کنش جمعی و پویایی حیات مدنی و اجتماعی می تواند ایجاد شود.
۴. سرمایه اجتماعی محلات و تقویت سواد عاطفی و اجتماعی و رفتاری شهروندان می تواند کنش جمعی ذکر شده را تقویت نماید.
۵. ظرفیت سازی اقتصادی و اشتغال و افزایش درآمد نقش مهمی در موضوع توسعه پایدار و مشارکت پذیری محلات دارد.

کتاب نامه

۱. پیری، ع. (۱۳۹۰). تبیین علمی حکمروایی مطلوب و کارایی ارتباطی شهر؛ مطالعه موردی: نظام شهری استان آذربایجان شرقی. پایان نامه دکتری رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، تبریز: دانشگاه تبریز
۲. جواهری پور، م.، و داورپناه، ب. (۱۳۸۱). سکونتگاه های ناپایدار اقشار کم درآمد شهری هفت شهر، فصلنامه عمران و بهسازی شهری، ۳(۸)، ۸۲-۹۵.
۳. رفیعیان، م.، خدائی، ز.، و داداش پور، ه. (۱۳۹۳). ظرفیت سازی اجتماعات محلی به مثابه ی رویکردی در توانمندسازی نهادهای اجتماعی. فصلنامه جامعه شناسی نهادهای اجتماعی، ۱(۲)، ۱۳۳-۱۶۰.
۴. فوکو، م. (۱۳۹۰). *نظم اشیاء؛ دیرینه شناسی علوم انسانی*، ترجمه یحیی امامی، چاپ اول، تهران: نشر پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی
5. Andrews, R. (2008). Civic Engagement, Ethnic Heterogeneity and social capital in urban areas: evidence from England, *urban affairs review*, 44(3), 428- 440.
6. Ayers, A.J. (2008). we all know a democracy when we see one (neo)liberal orthodoxy in the democratization and good governance project. *Policy and society*, 27(27), 1-13.
7. Batterbury, S.P.j., & Fernando j.L. (2006). Rescaling governance and the impacts of political and environmental decentralization: an introduction. *World development*, 34(11), 1851-1863
8. Button, K. (2002). City management and urban environmental indicators. *Ecological economics*, 4(4), 217-233.
9. Habermas, J., (1984). *On Reconstruction of Historical Materialism*. London: Shapiro, Heinemann.
10. Harding, R. (2006). Ecologically sustainable development: origins, implementation and challenges. *Desalination*, 4(187), 229- 239.
11. Harvey, D. (1973). *Social Justice and City*. Oxford: Oxford.
12. Jacobs, J. (1961). *the death and life of great American cities*, New York: Random House.
13. Land, B. (1976), *Our common future*. UN: Report to UN
14. Megyesi, B., Kelemen, E. & Schermer, M. (2010), Social capital as a success Factor for Collective Farmers Marketing Initiatives. *Int. Jrnl of society. Of Agriculture & food*, 180(1), 89-103.
15. Mercer, C. (2003). Performing partnership: civil society and the illusions of good governance in Tanzania. *Political geography*, 10(22), 741- 763.
16. Musters, C.G.M., De Graaf H.J., & Ter Keurs W.J. (1998). Defining socio- environmental systems for sustainable development. *Ecological economic*, 9(26), 44-59

17. Perkins, H.A. (2009). Out from the (green) shadow? Neoliberal hegemony through the market logic of shared urban environmental governance. *Political geography*, 14(28), 395-405
18. Seabrooke, W., Yeung S. C. W., & Mayong Li F. M. (2004). Implementing sustainable urban development at the operational level (with special reference to Hong Kong and Guangzhou). *Habitat International*, 12(28), 443- 46
19. Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford: Oxford University.
20. Sen, A. (2009). *The Idea of Justice*. London: Penguin Books.
21. Späth, L., & Scolobig., A. (2017). Stakeholder empowerment through participatory planning practices: The case of electricity transmission lines in France and Norway. *Energy Research and Science*, 23, 189-198
22. Strzelecka, M., Boley, B. B., & Woosnam, M, K. (2017). Place attachment and empowerment: Do residents need to be attached to be empowered? *Annals of Tourism Research*, 66, 61-73

